

॥ ५ ॥ षट्कर्माणि प्राणायामः प्रत्याहारो ध्यानं धारणा तर्कः समाधिरिति इत्यादीनामाश्रमांतरेष्वयोगात्सर्वाश्रमयोग्यान् येतान्येव षट्कर्माणि सर्वधर्मः अहिंसा संवृतस्याचपलस्य कृतात्मनोजितचित्तस्य ॥ ६ ॥ तपसि विचारे अक्षरसंमिताः अक्षयाः ॥ ७ ॥ नन्वेवं ब्राह्मणः स्वधर्मं त्यक्त्वा किमिति हीनधर्मे रमत इत्याशंक्याह यइति यः पुमान्यस्मिन् नवस्थाविशेषे यत्र देशे काले वा येन फलेन निमित्तेन यत्कर्म करोति साधु अ धुवा तत्सफलं लोभाच्चिराभ्यासाच्च सगुणमेवेति प्रतिपद्यते न त्विदं निश्चयमिति ततो विरज्यत इत्यर्थः ॥ ८ ॥ तान्येवाह दृष्ट्येति जीवैः संजीवनं मृगया जीवित्वं तेन महदपि स्वाध्यायगणितं वेदाभ्यसनं दृष्ट्यादिभिः समानमिति वेत्तुं अर्हसि उक्तहेतोरित्यर्थः ॥ ९ ॥ अभ्यासात्कर्माणि रोचन्ते चेदुत्तमान्येव तानि कुतो नाभ्यस्यंत इत्याशंक्याह कालेति कालेन पर्येति आविर्भवतीति कालपर्यायः प्राग्भवो वासना समूहस्तेन निश्चि

यासंज्ञाविहितालोके दासे शुनिवके पशौ ॥ विकर्मणि स्थिते विप्रे सैव संज्ञाचपांडव ॥ ५ ॥ षट्कर्मसंप्रवृत्तस्य आश्रमेषु चतुर्ष्वपि ॥ सर्वधर्मोपपन्नस्य संवृतस्य कृ तात्मनः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य तपस्य भिरतस्य च ॥ निराशिषो वदान्यस्य लोकात्त्यक्षरसंमिताः ॥ ७ ॥ यो यस्मिन् कुरुते कर्मयादृशं येन यत्र च ॥ तादृशं तादृ शेनैव सगुणं प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥ दृष्ट्या कृषि वणिक्त्वेन जीव संजीवनेन च ॥ वेत्तुमर्हसि राजेंद्र स्वाध्यायगणितं महत् ॥ ९ ॥ कालसंचोदितो लोकः कालपर्यायनि श्रितः ॥ उत्तमाधममध्यानिकर्माणि कुरुते वशः ॥ १० ॥ अंतवंति प्रधानानि पुराश्रेयस्कराणि च ॥ स्वकर्मनिरतो लोकोत्त्यक्षरः सर्वतो मुखः ॥ ११ ॥ इति श्री महाभारतेशांतिपर्वणिराजध० वर्णाश्रमधर्मकथने द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७३ ॥ भीष्म उवाच ज्याकर्षणं शत्रुनिवर्हणं च कृषिर्वणिज्यापशुपालनं च ॥ शुश्रूषणं चापि तथार्थहेतोरकार्यमेतत्परमं द्विजस्य ॥ १ ॥ सेव्यं तु ब्रह्म षट्कर्म गृहस्थेन मनीषिणा ॥ कृतकृत्यस्य चारण्ये वा सो विप्रस्य शस्यते ॥ २ ॥ राजप्रे ष्णं कृषिधनं जीवनं च वणिक्पथा ॥ कौटिल्यं कौलटेयं च कुसीदं च विवर्जयेत् ॥ ३ ॥ शूद्रो राजन्भवति ब्रह्मबन्धुर्दुश्चारित्रो यश्च धर्मादपेतः ॥ वृषलीपतिः पिशुनो न र्तनश्च राजप्रेष्यो यश्च भवेद्विकर्मा ॥ ४ ॥ जपन्वेदानजपंश्चापिराजन्समः शूद्रैर्दासवच्चापि भोज्यः ॥ एते सर्वे शूद्रसमाभवंति राजन्नेतान् वर्जयेद्देवकृत्ये ॥ ५ ॥

तः तेन कालेन प्रेरितस्तदनुगुणं कर्म करोति यतः अवशः कालाद्यधीनः ॥ १० ॥ एवं चेत्कृतं विधिनिषेधाभ्यामित्यत आह अंतवंतीति पुराश्रेयस्कराणि प्राचीनानि पुण्यापुण्यान्यानि प्रधानानि देहारंभकाणि तानि अंतवंति देहस्यैव अंतवत्त्वात् देहसंबन्धियत्सुखदुःखाद्यागमनंतदपरिहार्यं अन्यत्र तु शुभाशुभप्रवृत्त्यादौ लोकः स्वकर्मनिरतः स्वस्य अभीष्टं यत्कर्मरागादिविषयभूतं तत्रैव निरतः तत्रायत्तः सर्वतो मुखः प्रवृत्तौ वा स्वतंत्रः अक्षरो जीवः तत्र तत्र कामकारेण प्रवर्तते तो विधिनिषेधशास्त्रस्यास्सेवार्थत्वमित्यर्थः ॥ ११ ॥ इति शां० रा० नै० भा० द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७३ ॥ ज्याकर्षणमिति ॥ १ ॥ २ ॥ कौटिल्य मनार्जवं कौलटेयं कुलटा प्रधानं जारकर्म पारदार्यं वा अन्येतु कौटिलीयमिति पाठं प्रकल्प्यमात्सर्यमिति व्याचक्षते कुसीदं दृष्टिजीविकां ॥ ३ ॥ ४ ॥ राजप्रेष्यादिः वेदान्जपन् अजपन्वाशूद्र इव पंक्तेर्बहिर्भोज नीय एवेति भावः ॥ ५ ॥